

MED *FLYG* IFRÅN MOSKVA TILL BERLIN

Flyg i juli 1942 – ett halvår före sin död

Ett sedelärande livstykke om den ärrade kämpen *Nisse Flyg* (1891-1943) och hans vilsna vägval mellan mörkrött och rödbrunt
nedtecknat av
Mats Parner

☪☪☪ Vid 19-tiden den 5 januari 1943 (trettondagsaftonen) hade 600 galaklädda människor samlats i Berns salonger i Stockholm. Man åt och drack, man sjöng de älskade kampsångerna, gladdes åt framtida segrar, hyllade ett gäng aktivister från Vinterkrigetens dagar och välkomnade kvällens huvudattraktion – partiledaren och förre riksdagsmannen – med stormande applåder.

Märkt av sjukdom hjälptes den gamle stridshästen upp på podiet, där han vacklade betänkligt.

Men i talarstolen var han åter sitt forna jag och lade ut texten med sedvanlig briljans. Sin vana trogen förkastade han ”Josef Stalins asiatiska imperialism” i öst med samma djupa lidelse som han brännmärkte ”storfinansens murkna system” hos oss i väst.

Det politiska slutmålet, bedyrade han, låg fast en gång för alla: ”ett socialistiskt Sverige” inom ramen för ”den europeiska folkgemenskapen”. Ett sådant Sverige skulle förverkligas, om blott tyskarnas Wehrmacht lyckades betvinga Röda Armén på ”Rysslands ändlösa isvidder”.

Den ensamme gestalten framme i pulpeten lystrade till namnet Nils Flyg och är både känd och misskänd som en av den svenska kommunismens pionjärer.

Tre dygn efter festen på Berns drabbades Flyg av sin andra hjärtinfarkt och rycktes bort vid 51 års ålder, gammal i förtid och utan minsta tvivel en av de mest föraktade politikerna i 40-talets Sverige. Genom alla år skrudad i ettrigt klarröd uniform hade han från och med krigsutbrottet, möjligen ännu tidigare, börjat ekipera sig i brunt och rent av sökt liera sig med ”de nationella” och till sist även med inflytelserika representanter för herrefolket i Tredje riket.

Vadan, frågar man sig, denna hisnande Flygtur ifrån Moskva ända till rikskansliet i Berlin...

En väsentlig del av svaret finner man i en drygt 400 sidor lång fallstudie, **Gåtan Nils Flyg och nazismen**, som historikern Håkan Blomqvist givit ut på Carlssons förlag (1999).

Det är i flera avseenden en lysande bok: väldokumenterad, sakkunnig, uppslagsrik och skriven med klart intellekt och genuin närvarokänsla. Som läsare får man veta, hur en enskild individs politiskt-strategiska tänkande uppstår, förändras och sedan lever vidare för att slutligen smulas sönder mot verklighetens solida klippmassiv och gå i kvav.

☪☪☪ Född 1891 i Maria församling på Södermalm som den yngste i en syskonskara på sex växte Nisse Flyg upp längst ut på Nackanäset i Järlasjön. Efter några års folkskola började

han arbeta som typograflärling på Bonniers vid Mäster Samuelsgatan inne i kungliga huvudstaden.

”Rakryggad manlighet” var ett av Flygs (tids)typiska ideal. Han och hans likar kämpade också för rusdrycksförbud och mot ”primitiv jazzmusik”, ”Nick Carter-litteratur”, alla slags kortspel och tidens ”sportfåneri”, programpunkter som definitivt får oss sentida mot- och medresenärer att höja lätt på ögonbrynen. Ett år efter storstrejken (1910) bildades Nacka socialdemokratiska ungdomsklubb med Flyg som en av grundarna; den reslige gamängen bortifrån näset blev vald till suppleant i klubbens agitationskommitté. Det var första pinnhålet på hans karriärstege.

Sommaren 1916 gifte sig Nisse Flyg med fästmön Elsa Ströberg och lovade henne både riktigt guld och ett otal smaragdgröna skogsgläntor. ”Aldrig svika, aldrig förråda, aldrig ge upp!” löd brudgummens äktenskapliga trohetsed, som ord för ord råkade sammanfalla med hans främsta politiska maxim. ”Vårt hem har blivit ett lyckohem, där alla ovädersmoln förjagas”, skrev den äkta mannen ett par år senare i ett av sina många brev till hustrun.

”Våra barn har blivit solbarn – starka och sköna människor med blicken och tanken riktad mot framtiden.”

De citerade harangerna kan tyckas märkliga med tanke på upphovsmannens politiska hemvist. Hans lyckohem blev heller aldrig stort mer än en from förhoppning.

Kamrat Flyg drogs nämligen in i politikens trollcirkel och förvandlades successivt till agitator, mötesräv och heltidsaktivist, ständigt på resande fot med fickkalendern alltid lika fullspäckad. Efter ett mellanspel i ABF gick han in i Vänsterpartiet revolutionsåret 1917. Vid partistriderna –21 följde han Zäta Höglund et co och anslöt sig till Sveriges Kommunistiska Parti, SKP. När partiet sprängdes än en gång, 1924, gjorde han sällskap med Kalle Kilbom och tog ett nytt kliv åt vänster. Den första generationens bolsjeviker i Moskva blev hans politiska ledstjärnor.

I mitten av 20-talet debuterade Flyg som politisk författare, betecknande nog med en jättelunta i tegelstensformat: **Lenin – läraren, ledaren, kämpan.**

Titeln röjer, vill jag mena, drag av obönhörlighet och kompromisslöshet. Men eftersom boken råkar innehålla några texter (också) av Leo Trotskij, blev den automatiskt en flop; den kom att bannlysas i de interna partistudierna i samma ögonblick som Trotskij rensades ut av Stalin och försvann västerut i dis och dimma.

Ingeborg Björklund hette en kvinna med en rad tilltalande egenskaper nerifrån den äktskånska universitetsorten Lund. Efter ett kortare äktenskap med den stjärnögde lundamarxisten Arnold Ljungdal inledde clartéisten/lärarynnet Björklund ett mångfacetterat och komplext förhållande med kommunisten/partistrategen Flyg, en relation som varade i åtskilliga år. Men till förnyade bemödanden i äktenskapliga hamnar och famnar räckte varken deras känslor eller pengar; Nils förblev sin Elsa trogen (låt vara konstant otrogen).

Men till skillnad från den lagvigda var Ingeborg ett läsande och skrivande kvinnligt väsen. Via ingående studier av filosofen Blaise Pascal hade hon – egendomligt nog – fattat tycke för Karl Marx idéer. Med det omaka paret Pascal och Marx som ideologiska ledstjärnor spelade hon en av birollerna i det intellektuella Lund och en given huvudroll i Flygs kaotiska universum. Som om detta inte varit nog, kreerade mamsell Björklund dessutom rollen som en av Flygs litterära testatorer och skyddsänglar.

Det gjorde hon genom att två år efter Flygs död ge ut romanen **Han som sjöng** (Malmö 1945). Där porträtteras, på samma gång ömsint och kärleksfullt, den kavate yrkesrevolutionären Olov Bring (Nils Flyg!), en människa bland människor, det ständiga offret för oförenliga krav, ändå en kämpe av renaste vatten ... nej, nej, sannerligen inte alltid av renaste vatten!

Men visst är det sant att Olov Bring/Nils Flyg brukade sjunga. Jodå, han musicerade och sjöng mer än de flesta, därtill med avgjord framgång. Även som poet hade Flyg omiskännlig talang.

☒☒☒ Emellertid fortsatte motgångarna inom politiken. Ödesåret –29 klövs SKP än en gång i två delar med Hugo Sillén och Sven Lasse Linderot i spetsen för den Moskvatrogna falangen och tandemparet Flyg och Kilbom i täten bland de utmönstrade renegaterna. Till bilden hör att Flyg alltjämt var en följsam Lenin-vän i varje tum av sin högresta lekamen och förblev så livet ut. Vid påsktiden –34 slöt sig Albin Ström och hans göteborgare till Flygvännerna, och en viss ljusning kunde äntligen skönjas. I den vändan förkastade man även det gamla partinamnet och gick fr o m nu fram under den ärevördiga beteckningen ”Socialistiska partiet – Arbetarnas och Jordfolkets förbund”.

Vid de allmänna valen på 30-talet hade ”Flygsocialisterna” signifikant större framgångar än de Stalin-trogna kommunisterna och fick vid ett par tillfällen ca 125 000 röster. Men nya bakslag väntade. I juni –37 försvann Kilbom och många med honom ut till höger (eller kanske snarare till vänster...) och slöt sig till den växande socialdemokratin.

Nu gick det utför i rekordfart.

Både medlemmar och sympatisörer vände i trapphusen, och väljarna blev alltmera kallsinniga. Folkets Dagblad – partitidningen som så länge varit Flygs särskilda skötebarn – kämpade med sjunkande upplaga och kroniskt dålig ekonomi. Nästan allt verkade räddningslöst förlorat. Det var i det läget som kamrat Flyg började göra sig ärenden till Tyska legationen i Stockholm och reste till Berlin vid ett par tillfällen. Han tog också kontakt med illa kända hemmanazister som bröderna Furugård i Deje, Gunnar Prawitz och Holger Möllman-Palmgren för konsultationer.

Att Nazityskland skulle triumfera i kriget var en självskriven utgångspunkt för hans manövrer. Flyg var långtifrån den ende som tog Hitlers seger för given; före vändpunktens Stalingrad var hans bedömning strängt taget den gängse.

☒☒☒ Det heter ibland att politisk vänster- och högeradikalism har gemensamma tangenter och i det stora hela är utbytbara mot varandra. Själv finner jag det synsättet ganska inskränkt.

Ändå finns, vill jag påstå, ett slags logik i Nils Flygs långa marsch från näset ute i Järlasjön till nazi-påvarna i Führerns Canossa. Givet ett liv fyllt av smärtsamma politiska nederlag, givet en privatekonomi, som på tusen och åter tusen sätt vävts in i partitidningens, givet de leninistiska schablonerna – där den edsvurne uppfattar sig som ett med Historiens färdriktning – så kunde, uppenbarligen, även det orimliga en dag te sig rimligt. Till sist fanns bara nationalsocialisterna att lita till för kapten Flyg; alla de andra hade lämnat det sjunkande skeppet. Stalin skydde han med all rätt som pesten. Det var ju Stalin och hans terrorregemente som förrått socialismen!

Nils Flyg var givetvis i grunden ingen ond människa. På många sätt var han faktiskt en ganska reko polare. Men hans ideologiska pansar höll inte måttet. För ortodoxa leninister av

hans sort har demokratin i gynnsammaste fall blott ett instrumentellt värde, dvs den uppskattas endast i den mån som den påskyndar marschen mot det socialistiska idealsamhället.

Man kanske kan säga att den unge Flyg aldrig blev ”demokratiskt vaccinerad” hemma i Nacka socialdemokratiska ungdomsklubb på 1910-talet. Det förhållandet kom att bli skickelsedigert.

Hans ego var stort och hans omdöme bristfälligt. I dessa båda avseenden påminner Flyg om en sentida kollega vid namn – Gudrun Schyman. Vidare ligger det nära till hands att jämföra Nils Flygs genupsättningar med den tyske arkitekten och rustningsministern Albert Speers. Också Speer drabbades som bekant av fartblindhet. Även Speer drevs av sin heta önskan att vara bäst i klassen till vilket pris som helst, i hans fall den främste i Hitlerklassen eller herreklassen.

Flyg var länge bäst i arbetarklassen. Men på tröskeln till 40-talet ändrades förtecknen tämligen drastiskt. Dock är ju, som Vilhelm Moberg påpekat, ”nederlagets och olyckans man” betydligt intressantare som människa än ”framgångens och lyckans”.

För var och en som fascineras av ett hjärtslitande människoöde är Blomqvists levnadsteckning guld värd. Och för var och en som vill lära sig något beständigt om kommunismens minst sagt tilltrasslade historia i Sverige är den lika prisvärd!

Mats Parner

